

Rafał Kania

Szkoła Wyższa im. Pawła Włodkowica w Płocku

e-mail: rafalkania@op.pl

telefon: 89 6487065

DOI: 10.15290/mhi.2017.16.01.08

Marksizm-leninizm a cybernetyka prawa w PRL Zarys problematyki

SUMMARY

Marxism-Leninism and the cybernetics of law in the Polish People's Republic. Outline of the issue

During the existence of the Polish People's Republic (1944–1989), the dominant ideology was that of Marxism-Leninism. It wielded strong influence on the official world-view. The ideology aspired to explain, in reality, all phenomena and processes. However, within a short period of time it became apparent that Marxism-Leninism had its weaknesses, for example, developing the sciences was conditional upon their non-interference with the objects of Marxism-Leninism. One such science that fell in this arena was the cybernetics of law. Hence, the purpose of this article is to give a short presentation of general assumptions and relation between the cybernetics of law and Marxism-Leninism during the period of "real socialism" in the Polish People's Republic.

Key words: cybernetics of law, Marxism-Leninism, the Polish People's Republic, jurisprudence

Słowa kluczowe: cybernetyka prawa, marksizm-leninizm, Polska Rzeczpospolita Ludowa, prawoznawstwo

Wprowadzenie

Rewolucja bolszewicka w 1917 r. stała się przyczyną zmiany systemu władzy i porządku społeczno-gospodarczego w Rosji oraz powstania Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich. Doprowadziła także do przeprowadzenia eksperymentu na niespotykaną wcześniej w dziejach skalę, który polegał na wprowadzeniu w życie założeń ideologicznych marksizmu-leninizmu. Co więcej, agresywna polityka reżimu stalinowskiego oraz koniunkcja korzystnych, z punktu widzenia wzrostu znaczenia politycznego ZSRR na arenie międzynarodowej, wydarzeń geopolitycznych doprowadziły do rozprzestrzenienia się marksizmu-leninizmu na znacznych obszarach globu. Ustroje państw satelic-

kich Moskwy zostały dostosowane, w większości przypadków siłą, zarówno do obowiązującej w ZSRR ideologii, jak i praktyki politycznej.

Klimat światopoglądowy panujący w państwach bloku socjalistycznego był tworzony nie tylko przez marksizm-leninizm. Pomimo dążenia, przynajmniej w początkowym okresie po II wojnie światowej, do zdominowania życia umysłowego przez propagowanie jedynej słusznej ideologii, szybko okazało się, że oficjalna doktryna państwowa zawiera wiele słabych punktów. W konsekwencji bez wsparcia ze strony nauk szczegółowych, trudno było nie tylko obronić jej dogmaty, ale również utrzymać kontrolę nad systemem społeczno-gospodarczym zbudowanym na tych podstawach.

Wspomniane uwarunkowania spowodowały, że dosyć szybko na obrzeżach oficjalnej doktryny państwowej zaczęły pojawiać się propozycje teoretyczne, aspirujące do satysfakcjonującego opisu i wyjaśnienia różnych aspektów otaczającej rzeczywistości. Szereg pomysłów stanowiło naturalną konsekwencją aktywności intelektualnej środowisk naukowych i było tolerowanych, o ile nie kolidowało z nauką Lenina i Stalina. Dzięki temu milcząco akceptowano ich pozostawanie w oficjalnym obiegu. Działo się tak w szczególności w przypadku dyscyplin dających nadzieję na udoskonalenie niewydolnego systemu społeczno-gospodarczego istniejącego w tzw. krajach demokracji ludowej.

Pomimo niekorzystnego klimatu ideowo-politycznego dla swobodnej twórczości intelektualnej, szereg wyników refleksji naukowej okazało się bardzo wartościowych i płodnych. W państwach bloku wschodniego, na bazie fascynacji industrializacją i dążeń do zbudowania społeczeństwa przemysłowego, opartych na założeniach socjalizmu, na styku nauk ścisłych i humanistycznych zaczęły pojawiać się dyscypliny pozwalające zwiększyć wpływ i kontrolę ośrodka władzy politycznej na system społeczno-gospodarczy. W tym sensie pozostawały one w zgodzie z ideą partii, występującej w roli awangardy ruchu robotniczego, na drodze budowy światowego komunizmu. Dlatego, pomimo pewnych trudności, nowe idee przenikały stopniowo do świadomości przedstawicieli biurokratyzowanej nomenklatury partyjnej. Pośród dyscyplin naukowych rozwijających się w PRL należy wymienić prakseologię, teorię systemów, teorię decyzji, teorię organizacji i kierownictwa oraz cybernetykę. Przedmiotem artykułu będzie próba zaprezentowania wybranych aspektów powiązań między ideologią marksistowsko-leninowską a założeniami cybernetyki prawa w okresie PRL.

1. Fundamenty ideologiczne i założenia ustrojowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Uznany za doktrynę oficjalną w powojennej Polsce marksizm-leninizm był ideologią skoncentrowaną na praktycznym oddziaływaniu na rzeczywistość.

Według Lenina, samoistna refleksja intelektualna w obszarze filozofii, sztuki i literatury, modeli instytucji społecznych i systemu prawnego, nie miała większej wartości, o ile nie pozwalała wpływać na kształtowanie rzeczywistości¹.

Szczególna rola w procesie kreowania nowego porządku przypadła, występującemu w roli awangardy przemian, dojrzałemu ideologicznie aktywowi partii komunistycznej. Miał on przez instrumentalne wykorzystanie dorobku intelektualnego ludzkości sterować nieświadomymi masami proletariatu, oczywiście w ich dobrze pojętym interesie. Działo się tak, ponieważ, zdaniem Lenina, masowy ruch robotniczy nie mógł doprowadzić do samoistnego i spontanicznego wykreowania odpowiedniej świadomości rewolucyjnej. Dlatego to partia miała pełnić rolę organizatora, przywódcy i twórcy ideologii oraz wyznaczać kierunki działań masom robotniczym².

W konsekwencji przyjętego założenia uznano, że społeczeństwo komunistyczne nie dysponuje odpowiednią samoświadomością, która pozwoliłaby mu wykroczyć poza ramy naznaczone przez partię komunistyczną³. Kierownictwo partii było jedynym ośrodkiem decyzyjnym, skupiającym w sobie niezbędny potencjał do działań nakreślających kierunki przemian ustrojowych i społeczno-gospodarczych. Aby sprostać temu zadaniu partia komunistyczna, zcentralizowana i zdyscyplinowana, powinna być złożona z uświadomionego aktywu rewolucyjnego. W ten sposób Lenin nadawał organizacji partyjnej rys elitarny. Inną cechą wspomnianego elitaryzmu było założenie, że tylko partia była dysponentem prawdziwej wiedzy naukowej, a dysponując nią, zyskiwała kontrolę nad obiektywnymi procesami społeczno-gospodarczymi. Dlatego posiadała monopol podejmowania wszelkich inicjatyw w państwie. Ten sposób legitymizacji działań dawał w praktyce nieograniczoną władzę rządzącym⁴.

Marksizm-leninizm okresu dojrzałego, w kształcie nadanym ostatecznie przez Stalina, wyrażał interesy warstw rządzących państwem totalitarnym. Kołakowski wskazał na paradoksalną konstrukcję głoszonej ideologii, „doskonałą sztywność” połączoną z „doskonałą plastycznością”. Ideologia przybrała formę katalogu ortodoksyjnie wyznawanych, skatechizowanych formuł. Jednocześnie ich treść była na tyle mglista, że na jej podstawie można było usprawiedliwić dowolną politykę państwa dyktowaną w praktyce przez interesy partii komunistycznej⁵.

¹ L. Kołakowski, *Główne nurty marksizmu. Powstanie – Rozwój – Rozkład*, Warszawa 1988, s. 672–673; J. Topolski, *Marksizm i historia*, Warszawa 1977, s. 7, 159.

² A. Bosiacki, *Utopia, władza, prawo. Doktryna i koncepcje prawne „bolszewickiej” Rosji 1917–1921*, Warszawa 1999, passim; L. Kołakowski, op. cit. s. 674.

³ L. Kołakowski, op. cit., s. 675; J. Topolski, op. cit., s. 167, 182–183.

⁴ L. Kołakowski, op. cit., s. 675–679, 751.

⁵ Ibidem, s. 883.

Oficjalna ideologia służyła samogloryfikacji biurokratycznej nomenklaturze państwa sowieckiego. Jej założenia sprowadzały się do kilku dogmatów. Socjalizm jest ustrojem charakteryzującym się działaniem w interesie ludzi pracy, opartym na upaństwowionych środkach produkcji. Jest udowodnionym, najwyższym stadium historycznego rozwoju ustroju społecznego. sowiecki system sprawowania władzy stanowi uosobienie postępu i stąd czerpie legitymację do bezwzględnej walki z wszystkimi, realnymi lub wymyślanymi, przeciwnikami⁶.

Rolę moderatora wszelkich działań w państwach socjalistycznych odgrywać miała partia klasy robotniczej, nadająca kierunek rozwojowi państwu demokracji ludowej⁷. Rozwinięty marksizm-leninizm zakładał, że państwo jako narzędzie w ręku partii będzie odgórnie organizowało wszelkie przejawy życia społecznego. Zasadę tę określono mianem „centralizmu demokratycznego”⁸. Gospodarka została oparta na centralnym planowaniu i zarządzaniu⁹. Na najwyższym szczeblu władzy określano: kto, co, kiedy, jak i ile miał produkować. W ten sam sposób próbowano rozdzielać wytworzone dobra. W świetle założeń obowiązującej ideologii, cała gospodarka traktowana była jak jedno makroprzedsiębiorstwo produkcyjne¹⁰.

Pomimo ortodoksyjnej w swoich założeniach ideologii marksizmu-leninizmu, w praktyce model państwa demokracji ludowej ulegał modyfikacjom. W literaturze wyodrębniono cztery jego fazy: 1) 1945–49 – okres ograniczenia istniejącego jeszcze pluralizmu światopoglądowego na obszarze dominacji sowieckiej; 2) 1949–54 – etap najpełniejszego wdrożenia założeń systemu, skutkującego ujednoczeniem rozwiązań polityczno-prawnych, społeczno-gospodarczych i kulturalnych w państwach obozu socjalistycznego; 3) 1955–1968 – okres pojawiania się w państwach satelickich różnorodnych nurtów rewizjonistycznych o zabarwieniu antystalinowskim; 4) po 1968 r. – marksizm przybrał formę „martwej skamieliny, nadal uznawanej za ideologię oficjalną rządzących partii” jednak ideowo bezpłodnej¹¹.

2. Szkic pozycji marksizmu-leninizmu w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Marksizm, zdaniem Kołakowskiego, miał w Polsce własną tradycję, niezwiązaną z wpływami rosyjskimi. Co szczególnie istotne, nie uosabiał żad-

⁶ Ibidem, s. 910–911.

⁷ *Zagadnienia ustroju Polsku Ludowej*, red. M. Maneli, Warszawa 1962, s. 9.

⁸ J. Wiszniewski, *Zarys encyklopedii prawa*, wyd. 4, Warszawa 1966, s. 89.

⁹ W.W. Łazarjew, *Teoria prawa i gosudarstwa. Uczeńnik dla juridycznych wuzow*, Moskwa 1996, s. 405.

¹⁰ J. Holzer, *Komunizm w Europie. Dzieje ruchu i systemu władzy*, Warszawa 2000, s. 15; A.L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1989*, Kraków 2011, s. 148–149.

¹¹ L. Kołakowski, op. cit., s. 923.

nej ściśle partyjnej ideologii. Do 1950 r. na uniwersytetach polskich, zrekonstruowanych według przedwojennych wzorów, nie doszło jeszcze do ideologicznych czystek. Stalinizm pozostawał marginalną formacją umysłową, a jego głównym propagatorem był Adam Schaff. Stopniowo jednak jego reprezentanci przechodzili do ofensywy ideologicznej. Przedmiotem ataków byli przedstawiciele wszystkich przejawów światopoglądu niemarksistowskiego, w szczególności reprezentanci szkoły lwowsko-warszawskiej oraz tomiści¹². W ówczesnej literaturze prawnoustrojowej panował pogląd, że polska „droga do socjalizmu jest rezultatem twórczego stosowania ogólnych marksistowsko-leninowskich zasad budowy socjalizmu oraz (...) własnych, polskich, narodowych tradycji i doświadczeń”¹³.

Przyjęty sposób myślenia pozostawał zbieżny z marksistowską teorią szczęścia, którą wyróżniały dwa wymiary eudajmonii. Po pierwsze, marksiści podkreślili konieczność analizy subiektywnych elementów przeżywania stanu szczęścia. Po drugie, wskazali na potrzebę badania warunków społecznych, uniemożliwiających jego osiągnięcie i wskazanie sposobów przezwyciężenia trudności. „Ostatecznym wynikiem tego badania jest uznanie konieczności budowania socjalizmu jako ustroju stwarzającego optymalne, choć nie w pełni doskonałe, warunki społeczne dla realizacji szczęścia człowieka”¹⁴.

Zwieńczeniem procesu budowy społeczeństwa i państwa socjalistycznego było uchwalenie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r. (Dz.U. Nr 33, poz. 232). Już w Preambule oraz art. 1 jej twórcy odwołali się do dorobku ruchu robotniczego stwierdzając, że Polska jest republiką ludu pracującego. Ustrój został oparty na modelu tzw. władzy ludowej, której fundament stanowi dominująca rola klasy robotniczej przy wsparciu ludności chłopskiej. Ustawodawca konstytucyjny wyliczył w art. 3 priorytety aktywności państwa. Główne cele sprowadzały się do umocnienia społeczeństwa socjalistycznego i władzy ludowej oraz zwalczania jej przeciwników, a także rozwoju gospodarczego i kulturalnego w duchu obowiązującej ideologii¹⁵.

Uszczegółowienie zagadnień ustrojowych interesujących z punktu widzenia problematyki cybernetyki prawa, znalazło odzwierciedlenie przede wszystkim w art. 4, 5 i 7 Konstytucji PRL. W pierwszym z nich określono, że system prawa PRL stanowi odzwierciedlenie interesów oraz woli ludu pracującego i wiąże organy państwa i obywateli. Z kolei w art. 5 pkt 3) określono, że organy władzy i administracji państwowej zostały zobowiązane wyjaśnić masom pracującym zasadnicze cele i wytyczne polityki władzy ludowej w poszczególnych dziedzinach działalności państwowej, gospodarczej i kulturalnej. Roz-

¹² Ibidem, s. 928; P. Kenney, *Budowanie Polski Ludowej. Robotnicy a komuniści 1945–1950*, tłum. A. Dzierżgowska, Warszawa 2015, s. 213 i n.

¹³ *Zagadnienia ustroju...*, s. 15.

¹⁴ T. Ślipko, *Zarys etyki ogólnej*, wyd. II, Warszawa 1984, s. 80.

¹⁵ Por.: A. Burda, *Rozwój ustroju politycznego Polski Ludowej*, Warszawa 1969, s. 53 i n.

poczynający rozdział 2 Konstytucji PRL, poświęcony ustrojowi społeczno-gospodarczemu, art. 7 określał, że rolą władzy ludowej jest rozwój życia społeczno-gospodarczego na podstawie narodowych planów gospodarczych, celem natomiast tych działań jest stałe podnoszenie poziomu życia mas pracujących. Była to kontynuacja kierunków działań określonych w uchwale Krajowej Rady Narodowej z 22 września 1946 r.¹⁶

System funkcjonujący w Polsce między 1959 a 1980 określono mianem „realnego socjalizmu”. Pomimo deklaracji konstytucyjnych, okres ten charakteryzował się permanentnym i strukturalnym kryzysem oraz niezaspokojoną nadwyżką popytu nad podażą podstawowych dóbr. W okresie tym przedwojenni ideowi komuniści stopniowo byli zastępowani przez reprezentantów zbiurokratyzowanej nomenklatury partyjnej, rządzących krajem już nie w imię socjalistycznej walki o interesy ludu, lecz partykularnych interesów elit władzy¹⁷. Jednak zarówno w wymiarze propagandowo-ideologicznym, jak i praktycznego zarządzania systemem społeczno-gospodarczym, poszukiwano rozwiązań pozwalających na poprawę sytuacji w kraju. Stąd zapewne wynikała samokrytyka dotycząca nadmiernej centralizacji władzy oraz zbiurokratyzowania aparatu państwa, a także próba doskonalenia modelu gospodarki centralnie sterowanej opartej na wieloletnich planach gospodarczych¹⁸.

Pomimo nachalnego upowszechniania w Polsce marksizmu-leninizmu treściowo zgodnego z wzorcem radzieckim, nie można jednak przemilczeć pozytywnych skutków jego oddziaływania na rodzimą naukę w okresie PRL. Jako ich przykłady Kołakowski wskazał na uwypuklenie znaczenia wpływu konfliktów społecznych na przemiany dziejowe i kulturowe, wyeksponowanie ekonomicznych i technicznych uwarunkowań procesów historycznych, pogłębianie studiów nad polską myślą filozoficzną i społeczną¹⁹. Do tej grupy zagadnień należałoby dodać stworzenie dobrego klimatu dla nauk ścisłych i technicznych oraz próby przeniesienia tych osiągnięć na płaszczyznę nauk humanistycznych i społecznych. W tej grupie plasowała się cybernetyka.

3. Cybernetyka w służbie socjalistycznego społeczeństwa

Jako pierwszy pojęcia cybernetyka, w znaczeniu rządzenia zbiorowościami ludzkimi, użył Bronisław Trentowski w dziele *Stosunek filozofii do cybernetyki, czyli sztuki rządzenia narodem* (1843). Jednak jako dyscyplina naukowa cybernetyka zaczęła rozwijać się dopiero w połowie XX w. Za jej twórcę uznaje się

¹⁶ Ibidem, s. 32.

¹⁷ A.L. Sowa, op. cit., s. 290–291.

¹⁸ A. Burda, op. cit., s. 76; *Zagadnienia ustroju...*, s. 93–94.

¹⁹ L. Kołakowski, op. cit., s. 929.

Norberta Wienera i jego dzieło *Cybernetics or control and communication in the animal and the machine*²⁰. Cybernetyka (gr. *kybernetikos* ‘sztuka sterowania statkiem, sztuka rządzenia’) jest nauką badającą procesy sterowania systemami maszyn i organizmów. Kluczową rolę odgrywają procesy komunikacyjne i informacja²¹. Na użytek prowadzonych badań dyscyplina wypracowała specyficzny aparat pojęciowy, do którego należy zaliczyć pojęcia takie, jak: system otwarty i zamknięty, układ: sterujący, sterowany i kontrolny, homeostaza, sterowanie, otoczenie systemu, regulacja, sprzężenie zwrotne²². Od lat pięćdziesiątych do osiemdziesiątych XX w. cybernetyka prężnie rozwijała się w Polsce. O wpływie dyscypliny na ówczesną rzeczywistość świadczy długa lista publikacji, w których autorzy poszukiwali zastosowania dla teorii sterowania systemami technicznymi, elektronicznymi, bionicznymi, lingwistycznymi, wojskowymi, medycznymi, ekonomicznymi, społecznymi, psychologicznymi i innymi. Potwierdzeniem tego faktu są także liczne tłumaczenia prac zagranicznych autorów.

Oficjalnie głoszona ideologia marksizmu-leninizmu starała się ingerować we wszystkie dziedziny nauki. Praktyka ta nie ominęła również cybernetyki. Początkowo władze sowieckie, a co za tym idzie również partie komunistyczne w innych krajach, odnosiły się do niej negatywnie. Kołakowski ocenił, że atak na cybernetykę był „zdumiewającym przykładem praktycznej przeciwskuteczności sowieckiej ideologii z punktu widzenia interesów państwa”²³. Absurdalność tych ataków polegała na tym, że badania cybernetyczne przyczyniły się do postępu wielu dziedzin technicznych.

W latach 1952–53 rozpętano w ZSRR kampanię przeciwko „pseudonauce”, jak określano cybernetykę, nauce propagowanej przez imperialistów. Po części był to wynik nowych problemów, pojawiających się w obszarze eksploracji cybernetycznej. Zaczęto zastanawiać się, do jakiego stopnia życie społeczne oraz czynności psychiczne ludzi je tworzących może zostać zredukowane do modeli cybernetycznych, a także czy sztucznie wytworzone wytwory techniki mogą stanowić analog myślenia ludzkiego oraz czy możliwe jest sterowanie systemem społecznym opartym na uprzednio przygotowanych algorytmach. Badania na tym polu doprowadziły do obnażenia słabości ideologii stalinowskiej, a tym samym stały się dla niej zagrożeniem. Cybernetyka zaczęła bowiem pretendować do roli *mathesis universalis*, gdyż jako nauka uprawiana

²⁰ Wydanie polskie to N. Wiener, *Cybernetyka, czyli sterowanie i komunikacja w zwierzęciu i maszynie*, tłum. J. Mieścicki, Warszawa 1971. Zob. też: idem, *Cybernetyka i społeczeństwo*, tłum. O. Wojtasiewicz, Warszawa 1960.

²¹ T. Pszczołowski, *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wrocław 1978, s. 35–36; F. Studnicki, *Cybernetyka i prawo*, Warszawa 1969, s. 17 i n.

²² Por.: Z. Gomółka, *Cybernetyka w zarządzaniu. Modelowanie cybernetyczne. Sterowanie systemami*, Warszawa 2001, s. 11 i n.; A. Malinowski, *Wstęp do badań cybernetycznych w prawoznawstwie*, Warszawa 1977, s. 161 i n.; N.S. Polewoj, *Prawowaja informatyka i kibernetyka*, Moskwa, 1993, s. 24 i n.

²³ L. Kołakowski, op. cit., 901.

na wysokim poziomie abstrakcji pozwalała opisywać wszelkie układy dynamiczne, a więc również społeczeństwo ludzkie. Tymczasem zgodnie z wolą partii rolę tę miał sprawować niepodzielnie marksizm-leninizm. Ostatecznie, kres kampanii antycybernetycznej położyli radzieccy wojskowi, świadomi praktycznej przydatności wyników badań prowadzonych na tym polu²⁴.

Zmiana stosunku władz do cybernetyki spowodowała poszerzenie przestrzeni dla względnie swobodnej eksploracji naukowej. Poszukiwano dla niej nowych praktycznych zastosowań. Przykładem tego rodzaju poczynań w rodzimej nauce była cybernetyka prawa, której główne założenia zostały ukształtowane w latach sześćdziesiątych XX w.²⁵

Zmieniając pierwotne zapatrywania, reprezentanci elit rządzących szybko spostrzegli, że cybernetyka może zostać wykorzystana jako instrument sterowania społeczeństwem. Nauka ta miała stanowić wsparcie dla filozofii nowego typu, której, zdaniem oficjalnej ideologii, prekursorami byli Marks, Engels i Lenin. Cybernetyka miała uzupełnić i doprecyzować system materializmu dialektycznego i historycznego oraz jego ogólnych zasad metodologicznych. Jako nauka potwierdzająca i wzbogacająca materializm dialektyczny cybernetyka miała wywierać rewolucyjny wpływ na metodologie innych nauk, w tym nauk społecznych. Zdawano sobie jednak przy tym sprawę, że ściśle naukowe zgłębienie skomplikowanych systemów społecznych i gospodarczych stanowi wobec ich złożoności zadanie o wiele trudniejsze, aniżeli tego rodzaju działania dotyczące prostych systemów fizycznych²⁶.

Zastosowaniu osiągnięć cybernetyki do organizacji społeczeństwa oraz jego kontroli za pośrednictwem systemu prawnego sprzyjał obowiązujący model prawnoustrojowy. Ideałem państwa demokracji ludowej była, nawiązując do doktryny Rousseau²⁷ i jakobinów²⁸, demokracja bezpośrednia, w której lud decydowałby bezpośrednio o istotnych sprawach. Było to jednak rozwiązanie trudne do zrealizowania w praktyce, dlatego zaakceptowano ideę rządów reprezentacyjnych. Marksizm-leninizm odrzucał zasadę trójpodziału władz na rzecz tzw. centralizmu demokratycznego. Wprowadzono model jednego ośrodka władzy najwyższej, występującego jako polityczna reprezentacja narodu. Postulat połączenia funkcji prawodawczych i wykonawczych miał doprowadzić do stanu, w którym realizacja działań władczych byłaby możliwie najściślej powiązana z wolą narodu. W konsekwencji w strukturach organów władzy państwowej najwyższe miejsce zajmował Sejm. Jego wolę wypełniać

²⁴ Ibidem, s. 901–902.

²⁵ J. Janowski, *Cyberkultura prawa. Współczesne problemy filozofii i informatyki prawa*, Warszawa 2012, s. 36 i n.

²⁶ G. Klaus, *Cybernetyka i społeczeństwo*, tłum. E. Kofler, B. Wojciechowski, Warszawa 1970, s. 23 i n., 57.

²⁷ J.J. Rousseau, *Umowa społeczna*, tłum. A. Peretiatkowicz, Kęty 2002, s. 26 i n.

²⁸ B. Leśnodorski, *Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794 roku*, Warszawa 1960, passim.

miała Rada Państwa. Z kolei narzędziem wykorzystywanym do sterowania systemem społeczno-politycznym była Rada Ministrów oraz aparat państwowy²⁹. W praktyce jednak najwyższa rola Sejmu pozostawała fikcją, bowiem kluczowe decyzje zapadały na szczeblu najwyższych władz partyjnych, następnie jedynie formalnie legitymizowane poprzez uchwalenie aktów normatywnych przez organ prawotwórczy.

Marksizm zakładał istnienie ścisłej zależności między prawem a materialnymi podstawami egzystencji społeczeństwa. Panujące stosunki ekonomiczne decydowały o kształcie porządku prawnego. Inną determinantę systemu prawnego stanowiła polityka. Lenin uważał, że polityka tkwi w każdym elemencie nadbudowy. Wszystkie formy świadomości społecznej, państwo, prawo, moralność, nauka, sztuka, kultura zawierają w sobie pierwiastek polityczny. Dlatego polityka państwa znajdowała swoje odzwierciedlenie również w prawie, stanowiącym narzędzie służące władzy do realizacji określonych celów. W tym znaczeniu system prawny był „swoistą formą realizacji polityki klasy panującej”³⁰. Ponadto głoszono, że: „Prawo socjalistyczne, stanowiąc bardzo istotny człon nadbudowy, obsługuje nowe socjalistyczne stosunki ekonomiczne, tj. stosunki wolne od wyzysku (...) Będąc narzędziem klasy postępowej prawo socjalistyczne odzwierciedla mniej lub bardziej wiernie poznane obiektywne prawa rozwoju społecznego”³¹.

4. Główne założenia cybernetyki prawa w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Początki zastosowania ujęcia cybernetycznego w polskiej nauce prawa datuje się na lata pięćdziesiąte XX w. Od tego czasu badania na tym polu systematycznie się rozwijały, skupiając stosunkowo duże grono teoretyków prawa. Stopniowo wyodrębniły się dwa główne nurty badawcze. Pierwszy koncentrował się na zastosowaniu ujęcia cybernetyki do badania funkcjonowania porządku prawnego lub jego wybranych elementów. Określano ten obszar badań nurtem cybernetycznych analiz modelowych. Z kolei drugi nurt, automatyzacji decyzji prawnych, koncentrował się na badaniu możliwości algorytmizacji decyzji prawnych przy wykorzystaniu maszyn cyfrowych³².

W przypadku zastosowania cybernetycznych analiz modelowych do systemu prawa punktem wyjścia stał się układ dynamiczny, w którym wyróż-

²⁹ A. Burda, op. cit., s. 19, 62; *Zagadnienia ustroju...*, s. 37 i n., 44 i n., 51–52, 55–59.

³⁰ J. Wiszniewski, op. cit., s. 43–45.

³¹ Ibidem, s. 92–93.

³² F. Studnicki, *Ujęcia cybernetyczne w dziedzinie prawa*, [w:] *Metody badania prawa*, red. A. Łopátka, Ossolineum 1973, s. 162–163; W. Karsz, *Przesłanki wyodrębnienia cybernetycznej płaszczyzny prawnoznawstwa*, ZNUŁ 1971 nr 83, s. 195 i n.

niono oddziałujące na siebie elementy składowe. Każdy z tych elementów jest wyposażony w wejścia i wyjścia służące do komunikacji między elementami układu³³. Ponadto w układzie jako całości wyróżniono miejsca brzegowe, stanowiące kanały komunikacyjne między układem a otoczeniem. Kluczowego znaczenia dla zastosowania modelu cybernetycznego do badania danego obiektu nabierały sprzężenia zwrotne, czyli ścieżki pozwalające oddziaływać poszczególnym elementom układu na inne elementy. Struktura owych sprzężeń wyznacza zachowanie się całego układu, którego stan zmieniał się w zależności od przepływających komunikatów. Dodatkowo przydatną konstrukcją badawczą okazał się model „czarnej skrzynki”, pozwalający postrzegać układ, bądź poszczególne jego elementy, wyłącznie z perspektywy zewnętrznej. Skutkowało to pominięciem analizy ich wnętrza, dzięki czemu uwagę skupiono na wzajemnych interakcjach części układu lub na holistycznie pojmowanym układzie³⁴.

Z punktu widzenia analizy prawa jako narzędzia pozwalającego ośrodkowi władzy publicznej sterować systemem społeczno-gospodarczym, istotną rolę pełnią procesy sterowania. Sterowanie w cybernetyce oznacza oddziaływanie na stan określonych zmiennych danego obiektu. W przypadku układu dynamicznego wyróżnia się element sterujący, a więc decydujący o kształcie obiektu oraz element sterowany, czyli ten, którego stan jest określony przez odbieranie tzw. sygnałów sterowania. Proces sterowania odbywa się przez wejścia i wyjścia poszczególnych elementów systemu. Natomiast ze względu na tzw. uchyby, czyli odchylenia w zachowaniu się elementu sterowanego od oczekiwań wysyłanych ze strony elementu sterującego, w układach dynamicznych wyróżniono także element korekcyjny, który przez swoje sprzężenia z elementem sterującym, jak i elementem sterowanym, pozwala na modyfikowanie funkcjonowania układu przez eliminację pojawiających się odchyleń. W świetle omawianej koncepcji elementy te stanowiły w systemie rolę homeostatu³⁵.

Problematyka sterowania systemami społecznymi zorganizowanymi w państwo wiąże się ściśle z zagadnieniem władzy politycznej. Jak już wspomniano, w interesującym nas przypadku legitymację do sprawowania władzy posiadała partia komunistyczna, reprezentująca lud pracujący, działająca za pośrednictwem aparatu państwa³⁶. Środkami sprawowania władzy politycznej były z kolei różnorodne bodźce wpływające na doprowadzenie do pożądanych zachowań społecznych. Stosowane socjotechniki przybierały zarówno

³³ Elementy układu są zamiennie określane jako człony układu i w dalszej części rozważań będą traktowane jako synonimy.

³⁴ F. Studnicki, *Ujęcia...*, s. 163–164; A. Malinowski, op. cit., s. 38–39.

³⁵ L. Bertalanffy, *Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania*, tłum. E. Woydyło-Woźniak, Warszawa 1984, s. 100 i n.; M.M. Rassołow, *Problemy uprząwlenija i informacjii w oblasti prawa*, Moskwa 1991, s. 8 i n.; F. Studnicki, *Cybernetyka...*, s. 52 i n.; idem, *Ujęcie...*, s. 164.

³⁶ J. Kowalski, W. Lamentowicz, P. Winczorek, *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1983, s. 229 i n.

formy zinstytucjonalizowane, jak i niezinstytucjonalizowane. Zajmujący się cybernetyką teoretycy państwa i prawa rozróżniali ponadto bodźce materialne (fizyczne) i niematerialne, przy czym zawsze wiązał się z nimi przepływ informacji³⁷.

Wraz z postępem badań dosyć szybko spostrzeżono analogię między ogólnymi założeniami modelowania cybernetycznego a rolą systemu prawa w państwie socjalistycznym, w którym prawo stanowiło jeden z najważniejszych instrumentów sterowania i kontroli społecznej³⁸.

Żeby prawo mogło spełniać właściwie wyznaczoną rolę, działalność prawotwórcza powinna spełniać warunek racjonalności i celowości. Wsparciem na polu legislacji miała być odrębna dyscyplina naukowa – polityka prawa. Potrzebę rozwoju wspomnianej dyscypliny wysunął już na początku XX w. Leon Petrażycki. W PRL idea ta, jako zgodna z założeniami marksizmu-leninizmu o celowym sterowaniu systemem społecznym, znalazła wielu orędowników. Reprezentowano pogląd, w myśl którego, aby polityka prawotwórcza, stanowiąca jeden z elementów polityki prawa, mogła być uznana za racjonalną, musi spełniać następujące warunki: 1) określać cel tworzenia prawa; 2) ustalać prawidłowości określające powiązania między celem i środkami do niego prowadzącymi; 3) określać katalog środków prawnie dopuszczalnych; 4) ułatwić wybór optymalnego środka; 5) ułatwić dokonanie wyboru formy regulacji prawnej; 6) przeprowadzić procedurę wprowadzenia aktu prawnego w oparciu o wcześniej ustalone przesłanki. Jak podkreślono w ówczesnej teorii państwa i prawa, polityka prawotwórcza mogła być wprowadzona w dwóch wariantach, maksymalistycznym, obejmującym dokonywanie wyboru celów i środków oraz minimalistycznym, określającym jedynie środki³⁹.

Cybernetyka zaoferowała teoretykom państwa i prawa przydatne narzędzia do opisu ówczesnej rzeczywistości w obszarze stanowienia i stosowania prawa. Zdaniem Jacka Janowskiego, interpretującego panującą w latach siedemdziesiątych XX w. koncepcję cybernetyki kultury, cybernetyka prawa jako subdyscyplina znalazła się na przecięciu cybernetyki społecznej i cybernetyki kultury⁴⁰. Przyjmując tę perspektywę, system prawny stanowił analog układu sterowania. Rolę elementu (członu) sterującego pełnił normodawca, czyli podmiot dysponujący legitymacją do tworzenia porządku prawnego. W PRL był to Sejm, a podczas przerw między jego sesjami Rada Państwa. Natomiast w roli elementu sterowanego występowało bądź społeczeństwo w ujęciu całościowym, bądź poszczególni adresaci norm. Druga perspektywa dotyczyła przypadków zindywidualizowanego stosowania prawa. Natomiast w omawia-

³⁷ Ibidem, s. 241 i n.

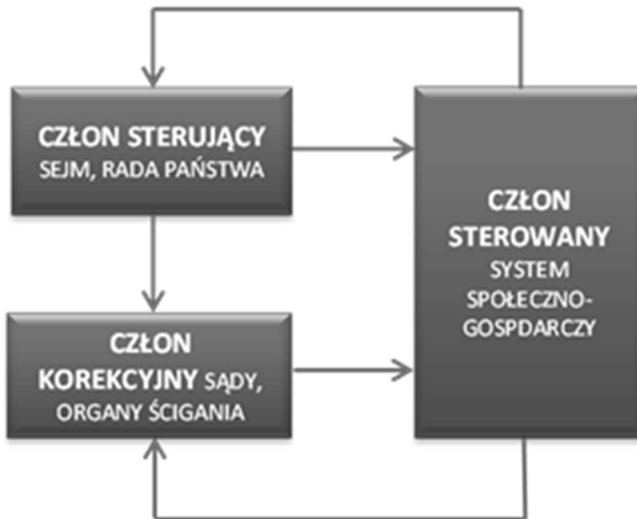
³⁸ K. Opałek, J. Wróblewski, *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969, s. 129 i n.

³⁹ J. Kowalski i in., op. cit., s. 120 i n.

⁴⁰ J. Janowski, op. cit., s. 11; J. Kossecki, *Cybernetyka kultury*, Warszawa 1974, s. 90.

nym układzie rolę elementu korekcyjnego pełniły instytucje związane ze stosowaniem i egzekwowaniem prawa w zakresie, w jakim przyznano im kompetencje do redukcji niezgodności między zachowaniem adresatów norm a wzorami zachowań określonymi w tych normach. W szczególności rola ta przypadła sądom, organom ścigania, aparatowi bezpieczeństwa, administracji państwowej⁴¹.

Rys. 1. Cybernetyczny model układu sprawowania władzy w PRL

Źródło: opracowanie własne na podstawie F. Studnicki, *Cybernetyka...*, s. 55.

Zgodnie z modelem cybernetycznym (rys. 1) normodawca (element sterujący) wytwarza na wyjściu określony sygnał sterowania (przepis prawa). Następnie przez wprowadzenie określonych przepisów, na podstawie których jest rekonstruowana norma postępowania, adresaci odbierają ów komunikat (norma postępowania) i dostosowują swoje zachowanie do sygnału normodawcy. Jednocześnie tworzą sygnały, które przez odpowiednie wyjścia wysyłają do członu sterującego (normodawcy) i członu korekcyjnego (np. sądów). W ten sposób powstaje sprzężenie zwrotne przepływu informacji o stanie realizacji obowiązującego prawa. W układzie sterowania społeczeństwem, przy użyciu systemu prawa pozytywnego, szczególną rolę odgrywał element korekcyjny układu, którym w omawianym przypadku były sądy, prokuratura, milicja obywatelska i inne służby. Ich rola sprowadzała się do odpowiedniego reagowania na przypadki naruszenia porządku prawnego przez adresatów norm i przywracanie stanu pożądanego⁴².

⁴¹ F. Studnicki, *Ujęcia...*, s. 164–165.

⁴² J. Wróblewski, *Prawo a cybernetyka*, „Państwo i Prawo” (dalej: PiP) 1968, nr 12, s. 899 i n.; F. Studnicki, *Ujęcia...*, s. 165–166.

Zbieżność cybernetycznego modelu sterowania układem społecznym z obowiązującą ideologią potwierdzają treści popularnych podręczników. W jednym z nich stwierdzono: „Sprawność całego aparatu państwowego i zapewnienie stosowania prawa jest bardzo ważne dla zagwarantowania interesów jednostki. (...) Celem sprawnego nadzoru jest zapewnienie zgodności działania z prawem i zasadniczą linią polityki państwa oraz udzielanie pomocy w skutecznym realizowaniu poruczonych zadań”⁴³. „(...) Na czoło obowiązków obywatelskich wysuwa się obowiązek przestrzegania przepisów Konstytucji i ustaw, przestrzegania socjalistycznej dyscypliny pracy, poszanowania zasad współżycia społecznego, sumiennego wypełniania obowiązków wobec państwa”⁴⁴.

Cybernetyczna analiza układu sterowania ma charakter holistyczny. Poszczególne jego elementy traktowane są jako „czarne skrzynki”, czyli obiekty postrzegane z zewnątrz, bez wnikania w ich wewnętrzną strukturę i funkcjonowanie. Takie podejście wystarcza w układach fizycznych lub organicznych. Jednak, aby modelowanie cybernetyczne miało sens na płaszczyźnie społeczno-gospodarczej i kulturowej, niezbędne okazało się otwarcie owych „czarnych skrzynek” i wniknięcie w ich wewnętrzną strukturę. Było to konieczne, ponieważ zbiorowości ludzkie należą do kategorii układów niezdeterminowanych. Zachowanie elementów układu nie stanowi tylko konsekwencji sygnałów wysyłanych przez element sterujący. Na funkcjonowanie społeczeństwa i gospodarki, a także poszczególnych adresatów norm społecznych wpływają bowiem także inne bodźce. Przytoczone uwarunkowania wymusiły modyfikację tradycyjnego podejścia cybernetycznego do problematyki prawoznawstwa⁴⁵.

Uniwersalność instrumentarium cybernetycznego w przypadku opisu procesu sterowania zbiorowościami ludzkimi stawała się zatem słabością dyscypliny. Było to dostrzegalne szczególnie wyraźnie w zakresie budowania modelu systemu prawnego. Istotą każdego modelu jest to, że prezentuje uproszczony lub wyidealizowany obraz rzeczywistości, eksponując przy tym istotne cechy oryginału. Badacze zdawali sobie sprawę, że uzyskanie oczekiwanej skuteczności dyrektyw socjotechnicznych wymaga, aby zaproponowany model systemu wiernie oddawał rzeczywistość w danych aspektach. Adekwatność modelu w stosunku do oryginału zwiększa się natomiast wraz ze wzrostem jego złożoności⁴⁶. Jednak z drugiej strony, wzrost poziomu skomplikowania modelu powoduje spadek jego przydatności, zważywszy na liczbę i różnorodność danych, które należy uwzględnić podczas jego budowy. A ten właśnie zabieg okazał się konieczny wobec złożoności prawa oraz jego unikalnej specyfiki⁴⁷.

⁴³ *Zagadnienia ustroju...*, s. 78–79.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 118.

⁴⁵ F. Studnicki, *Ujęcia...*, s. 166–167.

⁴⁶ *Socjotechnika. Style działania*, red. J. Podgórecki, Warszawa 1972, s. 428–429.

⁴⁷ T. Langer, *O modelach i modelowaniu w naukach prawnych*, PiP 1987, nr 9, s. 39 i n.

Zwolennicy stosowania cybernetyki na płaszczyźnie prawoznawstwa stanęli przed poważnym problemem. Do sterowania układami fizycznymi (np. linie produkcyjne, urządzenia techniczne) jako układami zdeterminowanymi, wystarczało wykorzystanie modeli uwzględniających zastosowanie komunikatów tworzonych w języku formalnym. Ich istota sprowadza się jedynie do wykorzystania kodu wynikającego z kształtu stosowanych znaków. Odwołanie się do właściwości formalnych komunikatu było wystarczające przy sterowaniu urządzeniami technicznymi, nie mogło natomiast spełnić swojej roli w przypadku prób sterowania ludźmi⁴⁸. Na płaszczyźnie kulturowej właściwości formalne komunikatu pełnią jedynie rolę nośnika rzeczywistego narzędzia oddziaływania, czyli znaczenia przekazu. Człowiek jako odbiorca komunikatu reaguje bowiem nie tylko na przekaz formalny, ale także będąc wyposażony w zdolność rozumienia, przyporządkuje komunikatom również określone znaczenia⁴⁹.

Specyficzne właściwości elementu sterowanego (człowieka) spowodowały konieczność odejścia od języka znaczeń formalnych stosowanego w cybernetyce i przejścia na poziom języka znaczenia semantycznego i pragmatycznego. W tym miejscu pojawiły się trudne do przezwyciężenia bariery praktyczne dla cybernetyki prawa. Prowadzenie analiz semantycznych wymusiło posługiwanie się kategoriami pojęciowymi, którym na gruncie języka formalnego nie można przypisać żadnego określonego i unikalnego sensu. Teoretycy prawa stanęli przed dylematem, czy uznać, że stany wewnętrzne elementów systemu prawa pozytywnego nie dadzą się scharakteryzować w kategoriach cybernetycznych. Prowadziło to w konsekwencji do konieczności pozostawienia ich poza obszarem analizy albo podjęcia próby wzbogacenia języka cybernetyki przez wprowadzenie koniecznych kategorii pojęciowych na płaszczyźnie semantycznej. W pierwszym przypadku wiązałyby się to z koniecznością tworzenia modeli zbyt ogólnych, a więc mało przydatnych do opisu rzeczywistości prawnej. W drugim natomiast, przez odejście od założeń klasycznej cybernetyki, doszłoby do wykreowania nowego obszaru badawczego, w którym tezy dyscypliny bazowej nie znajdowałyby zastosowania⁵⁰.

Bariera semantyczna nie była jedynym problemem teoretyków państwa i prawa. Jeszcze trudniejsze okazało się opisanie za pomocą formalnego języka cybernetyki aspektu pragmatycznego oddziaływania prawa. Oprócz semantycznego znaczenia komunikatu, dla właściwego zrozumienia działania systemu prawa konieczne jest bowiem zrozumienie procesu pożądanego oddziaływania normy prawnej na zachowanie się adresata. W tym zakresie kluczowy

⁴⁸ F. Studnicki, *Cybernetyka...*, s. 91 i n.; L. Beralanffy, op. cit., s. 186–187; Z. Rowieński, A. Ujemow, J. Ujemowa, *Filozoficzny zarys cybernetyki*, tłum. M. Niewęglowski, Warszawa 1963, s. 133 i n.

⁴⁹ A. Malinowski, op. cit., s. 77 i n., 130 i n.; F. Studnicki, *Ujęcia...*, s. 167.

⁵⁰ F. Studnicki, *Ujęcia...*, s. 168.

jest wymiar motywacyjny komunikatu wysłanego przez element sterujący układem. Przyznano w ten sposób priorytet analizom jakościowym przed ilościowymi. Analogiczne trudności pojawiały się podczas prób cybernetycznej analizy zachowań elementu sterującego i elementu korekcyjnego. Problemy potęgował fakt, że w systemie prawnym w ich roli nie występowali pojedynczy ludzie, lecz instytucje, a więc trwałe i sformalizowane organizacje⁵¹.

Prace badawcze prowadzone w ramach cybernetyki prawa doprowadziły do wniosku, że złożoność problematyki prawnej wymykała się czystym kategoriom cybernetycznym. Badacze wskazywali na mnożące się problemy, trudności i ograniczenia wraz ze zgłębianiem zagadnień szczegółowych. Ostatecznie zaakceptowano fakt, że analiza systemu prawa przy pomocy modelowania cybernetycznego przynieść może w ówczesnym stanie wiedzy ograniczone efekty. Przyjęto także stanowisko, w myśl którego „stosowanie ujęć cybernetycznych nie może wyprowadzić (badań prawa – dop. R.K.) poza granice zakreślone przez charakter aparatury pojęciowej swoistej dla cybernetyki”⁵².

Dużo bardziej satysfakcjonujące efekty przyniosły badania nad automatyzacją decyzji prawnych. Pierwotnie teoretycy prawa poszukiwali zastosowania maszyn cyfrowych w procesie stosowania prawa. Przyjmowano hipotezę o istnieniu formalnej reprezentacji operacji imitującej wyszukiwanie oraz selekcji informacji wykorzystywanych podczas tego procesu. W tym celu podejmowano próby tworzenia odpowiednich algorytmów⁵³. Efekty eksploracji naukowej na tym polu wyewoluowały z czasem w kierunku tworzenia prawnych systemów informacyjnych⁵⁴. Niewątpliwie sprzyjał temu także późniejszy postęp technologiczny i rewolucja informatyczna. Współcześnie trudno sobie wyobrazić pracę prawnika pozbawionego dostępu do wyszukiwarek internetowych, np. Internetowego Systemu Aktów Prawnych lub wykorzystywania komercyjnego oprogramowania zawierającego bazy danych aktów prawnych, orzecznictwa i poglądów doktryny prawa. Ten właśnie kierunek rozwoju antycypowali polscy cybernetycy prawa kilkadziesiąt lat temu⁵⁵.

Wnioski

Przeprowadzona analiza nie stanowi wyczerpującego opisu rozwoju cybernetyki prawa w PRL. Jest to oczywiste, zważywszy na bogactwo poruszonej problematyki. Pozwala jednak wysnuć pewne wnioski dotyczące wzajemnych

⁵¹ A. Malinowski, op. cit., s. 12; F. Studnicki, *Cybernetyka...*, s. 17–19.

⁵² F. Studnicki, *Ujęcia...*, s. 170–171.

⁵³ Ibidem, s. 171 i n.

⁵⁴ A. Malinowski, op. cit., s. 140 i n.; 170 i n.

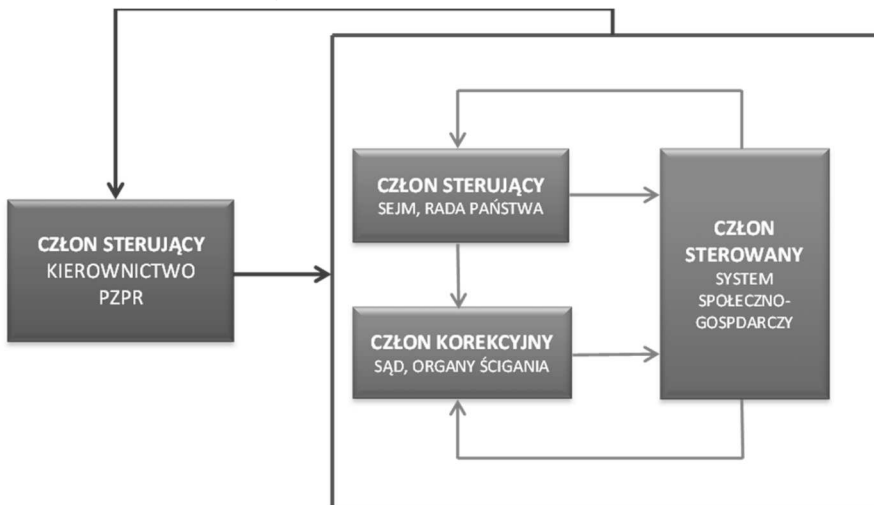
⁵⁵ J. Janowski, op. cit., passim.

relacji marksizmu-leninizmu i praktyki politycznej okresu tzw. realnego socjalizmu oraz polskiej szkoły cybernetyki prawa.

W krótkim czasie stało się jasne, także dla zwolenników marksizmu-leninizmu aspirującego do miana nauki obiektywnej, że oficjalna ideologia zawiera szereg słabości, których nie da się wyeliminować. Dlatego stosunkowo szybko zaczęto poszukiwać wsparcia ze strony środowiska naukowego. Wybór mógł paść jednak wyłącznie na dyscypliny zgodne, a przynajmniej niesprzeczne z oficjalną doktryną państwową. Na polu teorii państwa i prawa znalazła się w tym gronie cybernetyka prawa.

Rodzime badania w obszarze cybernetyki prawa, pomimo uwikłania ideologicznego, należy uznać za rzetelne i twórcze. Świadczy o tym nie tylko ewolucja teorii prawniczych systemów informacyjnych w stronę informatyki prawniczej, ale również, a może przede wszystkim, uczciwe wskazanie przez badaczy ograniczeń w zakresie wykorzystania modelowania cybernetycznego w obszarze nauk prawnych. Było to kolejne potwierdzenie słuszności tezy, z czym zapewne trudno było się zgodzić marksistom, teoretykom i praktykom, że istota ludzka nie może zostać sprowadzona wyłącznie do roli biernego elementu składowego mechanizmu społecznego. Także samo społeczeństwo nie jest analogiem maszyny i nie poddaje się dowolnemu sterowaniu zgodnie z wolą centralnego ośrodka władzy komunistycznej, wypełniającego na terytorium Polski moskiewskie dyrektywy.

Rys. 2. Schemat sprawowania władzy w PRL opisany przy użyciu cybernetycznego aparatu pojęciowego

Źródło: opracowanie własne.

Na marginesie głównego wątku przedmiotowych rozważań, nasuwa się jeszcze jeden wniosek. Wiąże się on z możliwościami przedstawienia za po-

mocą pojęć cybernetycznych modelu sprawowania władzy w PRL (rys. 2). W tym celu należało zmodyfikować wskazany wcześniej schemat układu, służącego ówczesnym badaczom do opisu sterowania systemem społeczno-gospodarczym za pomocą prawa. Stosowana w cybernetyce analiza systemowa dzięki modyfikacji stopnia ogólności badanego układu⁵⁶, umożliwia tworzenie tzw. nadsystemów, których elementami składowymi są pierwotnie analizowane układy sterowania⁵⁷. Uwzględniając model sprawowania władzy w PRL, należałoby przyjąć, że analizowany układ stanowi *de facto* element sterowany w układzie, w którym rolę elementu sterującego pełniła nomenklatura partyjna, bądź ściślej, najwyższe kierownictwo Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej.

Uwzględniając powyższe zastosowanie modelowania cybernetycznego okazuje się, że rodzimi badacze cybernetyki prawa zbudowali aparat pojęciowy przydatny do opisu metod kontroli społeczeństwa przez elity rządzące w PRL.

Bibliografia

- Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r. (Dz.U Nr 33, poz. 232).
- Bertalanffy L., *Ogólna teoria systemów. Podstawy, rozwój, zastosowania*, tłum. E. Woydyłło-Woźniak, Warszawa 1984.
- Bosiacki A., *Utopia, władza, prawo. Doktryna i koncepcje prawne „bolszewickiej” Rosji 1917–1921*, Warszawa 1999.
- Burda A., *Rozwój ustroju politycznego Polski Ludowej*, Warszawa 1969.
- Gomółka Z., *Cybernetyka w zarządzaniu. Modelowanie cybernetyczne. Sterowanie systemami*, Warszawa 2001.
- Holzer J., *Komunizm w Europie. Dzieje ruchu i systemu władzy*, Warszawa 2000.
- Janowski J., *Cyberkultura prawa. Współczesne problemy filozofii i informatyki prawa*, Warszawa 2012.
- Karsz W., *Przesłanki wyodrębnienia cybernetycznej płaszczyzny prawoznawstwa*, ZNUŁ 1971 nr 83.
- Kenney P., *Budowanie Polski Ludowej. Robotnicy a komuniści 1945–1950*, tłum. A. Dzierzgowska, Warszawa 2015.
- Klaus G., *Cybernetyka i społeczeństwo*, tłum. E. Kofler, B. Wojciechowski, Warszawa 1970.

⁵⁶ W.W. Sadowski, *Podstawy ogólnej teorii systemów. Analiza logiczno-matematyczna*, tłum. A. Lewicka, Warszawa 1978, s. 73 i n.

⁵⁷ L. Bertalanffy, op. cit., passim.

- Kołodkowski L., *Główne nurty marksizmu. Powstanie – Rozwój – Rozkład*, Warszawa 1988.
- Kossecki J., *Cybernetyka kultury*, Warszawa 1974.
- Kowalski J., Lamentowicz W., Winczorek P., *Teoria państwa i prawa*, Warszawa 1983.
- Langer T., *O modelach i modelowaniu w naukach prawnych*, „Państwo i Prawo” 1987, nr 9.
- Leśnodorski B., *Polscy jakobini. Karta z dziejów insurekcji 1794 roku*, Warszawa 1960.
- Łazarjew W.W., *Teoria prawa i gosudarstwa. Uczeńnik dla juridycznych wuzow*, Moskwa 1996.
- Malinowski A., *Wstęp do badań cybernetycznych w prawoznawstwie*, Warszawa 1977.
- Opalek K., Wróblewski J., *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969.
- Polewoj N.S., *Prawowaja informatyka i kibernetyka*, Moskwa 1993.
- Pszczółowski T., *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*, Wrocław 1978.
- Rasołow M.M., *Problemy upravlennija i informacii w oblasti prawa*, Moskwa 1991.
- Rousseau J.J., *Umowa społeczna*, tłum. A. Peretiatkowicz, Kęty 2002.
- Rowieński Z., Ujemow A., Ujemowa J., *Filozoficzny zarys cybernetyki*, tłum. M. Niewęłowski, Warszawa 1963.
- Sadowski W.W., *Podstawy ogólnej teorii systemów. Analiza logiczno-matematyczna*, tłum. A. Lewicka, Warszawa 1978.
- Socjotechnika. Style działania*, red. J. Podgórecki, Warszawa 1972.
- Sowa A.L., *Historia polityczna Polski 1944–1989*, Kraków 2011.
- Studnicki F., *Cybernetyka i prawo*, Warszawa 1969.
- Studnicki F., *Ujęcia cybernetyczne w dziedzinie prawa*, [w:] *Metody badania prawa*, red. A. Łopatka, Ossolineum 1973.
- Ślipko T., *Zarys etyki ogólnej*, wyd. II, Warszawa 1984.
- Topolski J., *Marksizm i historia*, Warszawa 1977.
- Wiener N., *Cybernetyka, czyli sterowanie i komunikacja w zwierzęciu i maszynie*, tłum. J. Mieścicki, Warszawa 1971.
- Wiener N., *Cybernetyka i społeczeństwo*, tłum. O. Wojtasiewicz, Warszawa 1960.
- Wiszniewski J., *Zarys encyklopedii prawa*, wyd. 4, Warszawa 1966.
- Wróblewski J., *Prawo a cybernetyka*, „Państwo i Prawo” 1968, nr 12.
- Zagadnienia ustroju Polsku Ludowej*, red. M. Maneli, Warszawa 1962.